

Andrei Șerban – eterna reîntoarcere a regizorului rătăcitor

Ileana Topologeanu
Universitatea București

Abstract

Regizorul român Andrei Șerban (născut pe 21 iunie 1943, la București) pune în scenă creații remarcabile, atât în Europa, cât și SUA. Intoarcerea acasă a regizorului, profesor la Columbia University, este însoțită de daruri: conferințe, o academie itinerantă pentru tinerii actori și montări de referință, precum cele de la Teatrul Maghiar din Cluj-Napoca sau de la Teatrul Bulandra. Luminile reflectoarelor se îndreaptă spre scenele românești prin piesele montate de Tompa Gabor și Yuri Kordonski, cu activitate dincolo de Oceanul Atlantic. „Aici” și „acolo” sunt reperele unui spațiu uniform prin intervenția regizorului călător.

Cuvinte-cheie

Andrei Șerban, regie, Peter Brook, „Ivanov”, Teatrul „Bulandra”.

„Cred că rolul artei e să filtreze trivialul vieții printr-o viziune transparentă, să dea speranță, nu doar să arate cât de sumbru e totul, cu alte cuvinte să ne amintească de potențialul infinit pe care, ca oameni, îl avem.” [4, 53]

Andrei Șerban ilustrează o întreagă mișcare prin care teatrul mondial își împropățează valorile, își cizelează sensibilitatea, își unifică vocile în produse artistice teatrale ce sunt mai aproape de caracterul universal al muzicii.

Regizorul român Andrei Șerban s-a născut la 21 iunie 1943 și a studiat arta actorului, ca și reputatul critic George Banu (născut la 22 iunie 1943, la Buzău), la Institutul de Teatru și Film „I. L. Caragiale” București. Amândoi își modifică specializarea după trei ani, Șerban se transferă spre a studia regia, sub îndrumarea lui Radu Penciulescu, și Banu – teatrologia. Andrei Șerban pleacă în 1969 la New York cu o bursă a Fundației Ford, facilitată de Ellen Stewart, iar Banu la Paris, în 1973. Din partea mamei, familia avea sânge grecesc, însă familia tatălui provenea din Ardeal.

La Piatra Neamț, la Teatrul Tineretului, Andrei Șerban a pus în scenă *Dureroasa și adevărata tragedie a domnului Arden din Feversham, Kent* (1966), *Omul cel bun din Seciuan*, de Berthold Brecht (1968), *Noaptea încurcăturilor* de Oliver Goldsmith (1968).

Piesa *Șeful sectorului suflete*, de Al. Mirodan, a fost montată în 1965 pentru a participa la Festivalul Internațional de la Zagreb și s-a bucurat de succes.

În același mod, *Nu sunt turnul Eiffel*, de Ecaterina Oproiu, este spectacolul cu care participă, în 1966, la Festivalurile Internaționale de la Zagreb și Wrocław.

În 1968, montează *Iuliu Cezar*, de Shakespeare, la Teatrul „Bulandra”, iar în 1971 are loc premiera absolută cu *Iona* de Marin Sorescu, pe scena Teatrului Mic, ultima piesă înainte de a pleca din țară. Iona era interpretat de actorul George Constantin, iar textul – o premieră. Pentru a imagina pânțelele peștelui uriaș care mistuie, scenografa Florica Mălureanu a folosit o serie de saltele pneumatice, un labirint prin care Iona își căuta salvarea. Spectacolul a fost oprit și directorul Teatrului Mic, Radu Penciulescu, și-a dat demisia ” [4, 84].

La începutul anilor '70, George Banu l-a cunoscut pe Peter Brook (născut la 21 martie 1925, la Londra) la Paris și i-a urmărit traiectoria artistică, căutările unui teatru nou, cel al „formelor simple”, un teatru marcat de Shakespeare, dar influențat și de arta africană. În anul 2005 a fost tradus din limba franceză în limba română studiul teatrologului român stabilit la Paris: „*Peter Brook. Spre teatrul formelor simple*” [2].

Regizorul Andrei Șerban este chemat de Peter Brook în anul 1970 la Centrul Internațional de Cercetări Teatrale din Paris (CIRT), unde va fi membru activ timp de un an, după ce în 1967 l-a întâlnit pe Grotowsky la Wrocław. De Liviu Ciulei și de Lucian Pintile l-au legat prietenii creatoare, deși Ciulei se născuse cu zece ani înaintea lui Pintilie și cu douăzeci de ani înaintea lui Șerban.

În mod evident, personalitatea fascinantă a regizorului Andrei Șerban este și rezultatul întâlnirilor fertile cu mentori care îi schimbă destinul și îl ajută să descătușeze vibrațiile interioare. Din punctul de vedere al rezultatelor regizorale, în deceniul șapte al secolului al XX-lea, când Șerban ia decizia să părăsească țara, numele lui era deja cunoscut printr-un repertoriu divers ce de bucura de succes.

Andrei Șerban participă la realizarea spectacolului „*Orghast*”, o refacere a mitului lui Prometeu, reprezentat la Festivalul de la Shiraz-Persepolis, în Iran (1971), în zona unde se află mormântul lui Xerxes. Scenariul a fost realizat de poetul Ted Hughes, care facuse un colaj din texte antice, cum ar fi *Prometeu* și *Perșii* de Eschil, dar și din lamentații funebre ” [4, 127].

Textul cuprindea mai multe coduri verbale: limbajul ceremonial avesta, greaca veche și cel inventat de Ted Hughes, iar acțiunea era dominată de șerpuirea corpurilor și a torțelor aprinse. Partea întâi oferea publicului parcurgerea drumului până la mormântul lui Xerxes, unde se afla stânca de care era înlănțuit Prometeu.

Brook nu a dorit să creeze un limbaj universal, ci a pornit de la premisa că un cuvânt este o particulă foarte mică a unui sistem. Cuvântul poate fi înlocuit cu un

sunet, cu o culoare sau cu o vibrație, regizorul are doar misiunea să păstreze aproximativ înțelesul, nu și forma. Limbajul teatral pe care Brook îl construiește este într-o permanentă transformare, deoarece afirmase: „*N-am crezut niciodată într-un adevăr unic*” și „*Teoria, odată formulată, înseamnă o poartă deschisă confuziei*”. Conceptul de „spațiul gol”, enunțat de Brook, a apărut din dorința de a înlătura artificialul și de a genera esența în expresia teatrală. În incipitul conferinței „*Teatrul mort*”, Brook pornea de la premisa: „*Aș putea să iau orice spațiu gol și să-l numesc scenă goală <<bare >>*” și sublinia interesul oamenilor de teatru în legătură cu starea acestei arte: „*Noi vorbim despre cinema că omoară teatrul, dar prin aceasta ne referim la acel teatru așa cum era el când s-a născut filmul, un teatru cu casă de bilete, foaier, strapontine, luminile rampei, schimbări de decor, antracte, muzică, ca și cum teatrul ar fi, prin definiție, toate acestea și ceva în plus*” [3, 17].

Analiza întreprinsă de Peter Brook în *Spațiul gol* pornește de la criza domeniului, constând în diminuarea numărului spectatorilor și rezultând din incapacitatea teatrului de a educa sau de a instrui sau măcar de a distra.

Tirania frazei este eliminată și se apelează, în egală măsură, în receptarea spectacolului, la senzații sonore, vizuale și chiar tactile, regizorul pledând pentru îndepărtarea decorului și a stilului. Un spectacol-experiment, cum a fost cel montat în Iran, nu putea fi perceput decât în acel spațiu. Dorita reîntoarcere la origini s-a realizat prin faptul că *Orghast* reprezintă numele unui limbaj imaginat, visat, după cum Andrei Șerban, format sub influența lui Peter Brook, va pune în scenă *Fragmente dintr-o Trilogie antică* în greaca veche, limbaj neinteligibil chiar și pe pământul unde a fost vorbit în urmă cu milenii.

O primă trăsătură a stilului regizoral impus de Andrei Șerban este reîntoarcerea la ritual, prin valorificarea vocii, care se materializează în punerea în scenă a tragediilor antice, folosind drept cod limba greacă veche sau limba latină: *Medeea* (1972), *Electra* (1973), *Troienele* (1975).

George Banu sublinia trăsăturile dominante ale stilului regizoral al prietenului său: „*Spectacole sincretice, în care diverse ritualuri se împletesc pe un fundal de rezonanțe arhaice, ele reprezintă contribuția cea mai importantă a lui Șerban la regia de teatru contemporană*”. Alte caracteristici sunt „*spiritul ludic*” și „*extravaganța talentului*” [1, 161], conducând spre înglobarea unor noi tehnici de creație. De la Grotowski a preluat opțiunea pentru un „teatru sărac” în care obiectele nu se vor aglomera, pentru a facilita mutarea accentului pe jocul actoricesc.

Reîntors în România, montează *O trilogie antică* (1990), *Livada de vișini*, de Anton Cehov, (1992), la Teatrul Național din București, *Oedip*, de George Enescu, la Opera Națională (1995).

A debutat la Metropolitan Opera cu *Benvenuto Cellini* (2003), de Hector Berlioz, fiind primul regizor român care a reușit această performanță. Pune în scenă spectacole de operă la Paris, Nancy, Londra, Geneva, San Francisco: *Puritanii*, *Norma*, *Trubadurul*, *Flautul fermecat*, *Don Carlos*, *Rigoletto*, *Lucia di Lammermoor*.

Este profesor la Catedra de teatru a Universității Columbia din New York și se reîntoarce în România pentru a monta spectacole ce sunt premiate anual la Festivalul Național de Teatru: *Unchiul Vanea*, de Anton Cehov, (data premierei: 3 octombrie 2007), *Strigăte și șoapte*, de Ingmar Bergman, (data premierei: 24 ianuarie 2010), *Ivanov*, de Anton Cehov, pe scena Teatrului „Bulandra” (data premierei: 30 ianuarie 2011), *Hedda Gabler*, de Henrik Ibsen, (data premierei: 24 ianuarie 2012) la Teatrul Maghiar din Cluj-Napoca.

Un spectacol ilustrativ pentru stilul regizoral al lui Andrei Șerban este *Ivanov*, jucat pe scena Teatrului „Bulandra”.

Pendularea între două spații impune alegerea unui text dramatic generos, introducerea unor elemente de noutate și un ritm de lucru alert.

Opera dramatică *Ivanov* a fost scrisă de Anton Cehov (1860-1904) la 26 de ani, în zece zile și are în centru un personaj care ilustra dezamăgirea, slăbiciunea, confuzia, oscilația între două iubiri și regretul neîmplinirii. În primul final, Ivanov moare pe neașteptate, dar cenzura nu agreea un deznodământ ce părea lipsit de componenta moralizatoare, astfel că autorul este nevoit să transforme sfârșitul: personajul principal se împușcă. Andrei Șerban alege prima versiune a piesei, tradusă de Dana Dima și adaptată scenic de regizorul însuși. Ivanov moare subit și illogic în momentul cel mai fericit al vieții lui, la nunta cu Sașa, tânăra frumoasă și îndrăgostită peste măsură de el.

Repetițiile s-au desfășurat într-un interval de aproximativ șase săptămâni, aceasta fiind și metoda folosită de Kordonski: revenirea în România pentru o perioadă scurtă conduce spre un ritm alert de concretizare a spectacolului, spre canalizarea atenției actorilor, printr-un devotament complet. Ultimele repetiții, înaintea premierei sunt deschise, spectacolul materializându-se sub ochii receptorului.

Premiera piesei *Ivanov* a avut loc pe 30 ianuarie 2011, după câteva zile de fixare prin repetiții cu public. Prima surpriză, o reclamă chiar în spirit „american”, este distribuirea actorului Vlad Ivanov în rolul lui... Ivanov. Este un mod de a stârni atenția publicului prin coincidența de nume, dar este și atribuirea partiturii unui

actor foarte talentat. Vlad Ivanov a avut misiunea de a construi un personaj anost, un individ care începe să vadă clar mediocritatea în care se trăiește.

O altă trăsătură, ce derivă din opțiunea pentru spațiul gol grotovschian este deschiderea scenei spre culise. Actorii s-au adaptat rapid la spațiile multiple ale scenei și la un joc în ritm „electric”: Borkin – Marius Manole execută salturi energice, Sașa – Ioana-Anastasia Anton strigă dorința de a îi oferi fericirea lui Iavnov.

La nivelul limbajului, Șerban optează pentru introducerea elementelor din ebraică, sugerând moartea Annei Petrovna, iar în traducere se optează pentru replica apreciativă „*cea mai hot fată de măritat din gubernie*”, pe care o rostește Borkin, dornic mereu de a intermedia o afacere de succes, fie și o căsătorie. O astfel de replică poate fi șocantă pentru public, prin asocierea unui termen nou, colocvial, la modă, cu un termen arhaic, expresie folosită pentru caracterizarea Sașei drept cea mai bună partidă din regiune. Stilul regizoral al lui Andrei Șerban nu lasă impresia că ar dori să fie acceptat de toți, ci stârnește și opoziții susținute.

Distanța dintre actori și public este minimă, Dana Dogaru (Avdotia Nazarovna) trece printre rânduri și împarte cărți de vizită, este o mijlocitoare a căsătoriilor și se bucură de succes.

Andrei Șerban, Yuri Kordonski și Tompa Gabor sunt regizori care contribuie semnificativ la reaprinderea luminii date de teatru, la revalorizare și resemantizare, deoarece, după cum afirmă Peter Brook, „*în teatru, însă, tot timpul poți să pleci de la zero.*” Prin reîntoarcerea lor pe teritoriul românesc, experimentează și contribuie la integrarea teatrului nostru în contemporaneitate.

Andrei Șerban este promotor al proiectelor susținute de Institutul Cultural Român de la New York, realizând spectacolul ce pornește de la *Spovedanie la Tanacu* (textul Tatianeii Niculescu-Bran) – 2007, atelierul cu studenții la New York – *Poimăine alaltăieri* - 2008, Academia itinerantă pentru tineri actori: Horezu – 2009, Ipotești – 2011 și cea din iunie-iulie 2012 de la Mogoșoaia, cu temele Shakespeare și Caragiale.

Există o forță sau un personaj salvator? Secole la rând, piesa de teatru a operat cu acest motiv. Pentru cei implicați în teatrul românesc, regizorul Andrei Șerban este un impuls al sincronizării și al înnoirii prin educația clasică și riguroasă, întâlnirea cu mentori remarcabili, meticulozitatea în abordarea textului dramatic, intuiția partiturii actoricești, experimentarea „spațiului gol”, a noilor coduri lingvistice și artistice, raportarea la ritual, atemporalitate și ancorare în realitate.

Referințe bibliografice

1. BANU, George, *Ultimul sfert de secol teatral. O panoramă subiectivă*, traducere: Delia Voicu, Editura Paralela 45, București, 2003
2. BANU George, *Peter BROOK. Spre teatrul formelor simple*, versiunea în limba română Delia Voicu, Editurile Unitext și Polirom, 2005
3. BROOK, Peter, *Spațiul gol*, Editura UNITEXT, în românește de Marian Popescu, prefată de George Banu, 1997
4. ȘERBAN, Andrei, *O biografie*, Iași, Editura Polirom, 2006